

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมืองกาฬสินธุ์

พ.ศ. 2336 - 2450

นายธีรชัย บุญมาธรรม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2528

ISBN 974-564-374-2

I 15838018

009626

A Local History of Huamuang Kelasin, 1793-1907

Mr. Theerachai Boonnathum

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of History

Graduate School

Chulalongkorn University

1984

ISBN 974-564-374-2

หัวข้อวิทยานิพนธ์ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมืองกาฬสินธุ์, พ.ศ.2336 - 2450

โดย นายธีรชัย บุญมาธรรม

ภาควิชา ประวัติศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ วัลลภ สุนทราวาณิชย์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อำนวยให้มหาวิทยาลัยราชภัฏนครพนธ์
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปริญญาโท

..... *[Signature]* คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุประกิจรัฐ บุญมาก)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... *[Signature]* ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สาระยา)

..... *[Signature]* กรรมการ
(อาจารย์ วัลลภ สุนทราวาณิชย์)

..... *[Signature]* กรรมการ
(ศาสตราจารย์วิลาสว่างศ์ พงษ์บุตร)

..... *[Signature]* กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโรคม)

หัวข้อวิทยานิพนธ์ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมืองกาฬสินธุ์, พ.ศ. 2336-2450.

ชื่อผู้วิจัย นายธีรชัย บุญมาธรรม

อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ณรงค์ สุนทรวาณิชย์

ภาควิชา ประวัติศาสตร์

ปีการศึกษา 2527

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะหัวเมืองกาฬสินธุ์ ซึ่งรวมทั้งหัวเมืองขึ้นในช่วงเวลานั้น อันได้แก่ ข่าหนองยาง แดงมาคาน กุดสิมนารายณ์ กุแล่นช้าง กมลาไสย สหัสขันธ์ กันทรวิชัย และเสดภูมิ ทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม ในแง่ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ ในช่วงเวลาตั้งแต่แรกตั้งเมืองกาฬสินธุ์ เมื่อ พ.ศ. 2336 จนกระทั่งกลุ่มผู้นำท้องถิ่น ได้สูญเสียอำนาจทางการเมือง การปกครองและเศรษฐกิจ เมื่ออำนาจส่วนกลางเข้ามาทดแทนอำนาจของผู้นำท้องถิ่น จนสามารถจัดการปกครองในระบบเทศาภิบาลเต็มรูปแบบ ในปี พ.ศ. 2451

ผลจากการศึกษาพบว่า การสูญเสียอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองของกลุ่มผู้นำท้องถิ่น ชาติได้เริ่มเมื่อมีการนำระบบเทศาภิบาลเข้ามาบังคับใช้ในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้นไม่ แท้ที่จริงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่เกิดขึ้นในหัวเมืองกาฬสินธุ์และหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนืออื่น ๆ อย่างน้อยก็ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2367 เมื่อมีการตั้งเมือง ซึ่งได้ส่งผลให้มีการเรียกเก็บส่วยอย่างเป็นทางการ โดยกำหนดระยะเวลาและอัตราที่แน่นอนนั้น ได้มีส่วนบั่นทอนอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองการปกครองของกลุ่มผู้นำท้องถิ่นมากก่อนแล้ว

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในหัวเมืองกาฬสินธุ์
 ที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งนั้น เริ่มเมื่อมีการโยกย้ายถิ่นฐานของประชากรช่วงวิกฤตการณ์
 เจ้าอนุวงศ์ และการกวาดต้อนผู้คนเข้ามาตั้งชวาแม่น้ำโขงอันเนื่องมาจากความ
 ชัดแย้งกับญวน ซึ่งสะท้อนให้เห็นความต้องการกำลังคนของราชสำนักกรุงเทพฯ ใน
 ขณะเดียวกัน หัวเมืองกาฬสินธุ์ก็ได้กำลังคนเพิ่มขึ้นมาก จนมีเมืองขึ้นถึง 4 เมือง
 ผลประโยชน์จากการควบคุมกำลังคนนี้เอง ได้เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เกิด
 ความขัดแย้งในกลุ่มผู้นำท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคม
 ที่เกิดจากสัญญาเบาว์ริงอีกด้วย

แต่ถึงกระนั้นยังไม่รุนแรงเท่ากับการขยายอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจ
 ของราชสำนักกรุงเทพฯ เข้ามาในหัวเมืองกาฬสินธุ์ด้วยการเร่งรัดช่วยอย่างต่อเนื่อง
 และการใช้อำนาจแต่งตั้งผู้นำท้องถิ่นแบบข้ามชั้นตอน จนทำให้ความขัดแย้งในกลุ่ม
 ผู้นำท้องถิ่นที่มีอยู่ก่อนแล้วประทุขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

การแยกตัวออกไปตั้งเมืองใหม่ก็ดี การโยกย้ายสังกัดของประชาชนบาง
 ส่วนหรือทั้งเมืองก็ดี การถกข่มเหงในการเรียกเก็บส่วยก็ดี ตลอดจนการแสวงหา
 รายได้ของกลุ่มผู้นำท้องถิ่นด้วยวิธีต่าง ๆ ก็ดี สิ่งเหล่านี้เป็นความคลี่คลายทางประวัติ-
 ศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมืองกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์กันทั้งทางการเมือง
 เมือง, เศรษฐกิจและสังคม ในขณะเดียวกัน สิ่งเหล่านี้ก็เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความ
 ตกต่ำของฐานะทางการเมืองและเศรษฐกิจของกลุ่มผู้นำท้องถิ่นและประชาชนอย่าง
 มาก ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้เอง ที่ทำให้กระบวนการตั้งอำนาจทางการเมือง
 การปกครองจากกลุ่มผู้นำท้องถิ่นในบริเวณหัวเมืองกาฬสินธุ์ เข้าสู่ส่วนกลางโดยผ่าน
 ระบบเทศาภิบาลในระหว่างปี พ.ศ. 2435 - 2450 และภายหลังเป็นไปอย่างราบรื่น

Thesis Title A Local History of Huamuang Kalasin
 1793 - 1907
Name Mr. Theerachai Boonmathum
Thesis Advisor Mr. Chalong Soontravanich
Department History
Academic Year 1984

ABSTRACT

The purpose of this study is to investigate the local history of Eastern Lao Huamuang, especially that of Huamuang Kalasin together with its dependent towns, i.e. Thakhonyang, Saengbadan, Kutsimnarai, Pulaenchang, Kamalasai, Sahatsakhan, Kantarawichai, and Selaphum, with an emphasis on the socio-economic and political factors effecting changes and subsequent events from the time of the establishment of Kalasin until the complete loss of the ruling power of the local leaders in 1908, when the central government took over local administration through the Thesaphiban system.

The findings indicate that the loss of the economic and political power of those leaders was not solely due to the advent of the Thesaphiban system enforced in the Eastern Lao towns. As a matter of fact, deterioration of their power began around 1824 when the practice of sak-lek (tattooing of numbers) was implemented to systematize the payment of tribute at a fixed time and rate.

3

Other important political and socio-economic changes in Huamuang Kalasin were due to three factors : (1) the forced migrations during the Prince Anuwong crisis ; (2) the Subsequent Thai-Vietnamese dispute forcing the government to move people to the right bank of the Maekhong River, which was indicative of Bangkok's manpower needs. Meanwhile Huamuang Kalasin's population increased to the extent that 4 new towns were established. It was the special interests involving the control of this new manpower that caused disputes among the local leaders; (3) the socio-economic impact of the Bowring treaties.

Nevertheless, these three factors did not affect the socio-economic conditions of the people so seriously as the political and economic expansion of the ruling monarchy in Bangkok to Huamuang Kalasin by continuously demanding urgent payment of tribute and exercising absolute power to appoint local leaders without regard for normal procedures. These appointments only rekindled the earlier conflicts among these local leaders.

In addition, the separation of a number of people to establish a new town, the shifting of the jurisdictional status of either a group of people or a whole town, the oppression of the tribute system and the various corrupt means of fortune-seeking local leaders--these simultaneously politically, economically and socially integrated developments in the local history of Huamuang Kalasin were all indicators of the political and economic depression in the area. All these situations contributed to the smooth process of centralization which deprived the local leaders of political power by means of the Thesaphiban system from 1892 to 1907 and afterwards.

กิติกรรมประกาศ

ก่อนที่จะมาเป็นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ อาจารย์จารุบุตร เรืองสุวรรณ อดีต
 ประธานรัฐสภาผู้ล่วงลับ คุณสุรจิตต์ จันทร์สาขา อาจารย์ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ได้
 ให้ความรู้พื้นฐานและแนวคิดที่เป็นประโยชน์อย่างมากจนทำให้มองเห็นแนวทางที่จะศึกษาเรื่องนี้
 เจ้าหน้าที่แผนกหนังสือโบราณหอสมุดแห่งชาติ, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ,
 หอสมุดคำกราชานุกาพ, หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หอสมุดกลางมหาวิท
 ยาลัยเกริ่นทวีโรชประสานมิตร - บางเขน - มหาสารคาม, หอสมุดกลางมหาวิทยาลัย
 ขอนแก่น, หอสมุดกลางวิทยาลัยครูมหาสารคาม, หอสมุดคณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, ศูนย์เอกสารประเทศไทย, สถาบันวิทยบริการ, หอสมุดสยามสมาคม,
 กองวิทยบริการกรมแผนที่ทหาร ตลอดจนเจ้าหน้าที่สถานทูตลาว ที่อำนวยความสะดวกในการ
 ค้นคว้าข้อมูล ความเอื้อเฟื้อค้ำน้ำใจอันประเสริฐจากคุณเศวตสุวิชัย จิตตะโยธิน
 (พระสุวิชัย นาคเสโน), คุณตาสึงห์โต พลวิจิตร, คุณยายรำไท (บริหาร) อามะพะ,
 คุณยายวิไล (ภักุฑตานนท์ มหาสารคาม) เกษกุปต์, คุณหอมหระเทพ ธีร์ชัยชัย,
 คุณบุญมี ภูเกษตร, คุณทองพูน - คุณอนุภาค นาทองมอ, พ.อ.จินดา หนูไชยยะ ณ
 กาฬสินธุ์, คุณประยงค์ ศรีกาฬสินธุ์, เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ตลอดจน "ชาวกาฬสินธุ์"
 อีกเป็นจำนวนมากที่ให้ความสะดวกและแนะนำแหล่งความรู้ในท้องถิ่น อาจารย์สุก
 สมจิตรวีรภักุฎา ผู้เสียสละเวลาอ่านเอกสารโบราณอักษรธรรมด้วยความเต็มใจ คำแนะนำ
 นำและข้อคิดเห็นอันมีค่ายิ่งของอาจารย์สายชล วรรณรัตน์, อาจารย์สุรัตน์ วรรณรัตน์
 และอาจารย์ ดร.ไพฑูริย์ มีฤกษ์ นอกจากนี้คณาจารย์วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยยัง
 ได้มอบทุนอุดหนุนการวิจัยให้เป็นเงิน 3,500 บาท คุณพิสมัย เสนาฤทธิ ได้พิมพ์ต้นฉบับ
 ให้ความรู้ทั้งใจและอกตน คุณสมศักดิ์ เจริญสุข และ ดร. สฤษดิ์ ธีร์ขาว ที่กรุณา
 เรียบพิมพ์คัดย่อภาษาอังกฤษให้ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ขอได้รับความขอบพระคุณเป็นอย่างสูง
 จากผู้เขียนไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

ท้ายที่สุดขอกราบขอบพระคุณ คณะกรรมการสภามหาวิทยาลัยมหิดลทุกท่าน โดย
 เฉพาะอย่างยิ่ง อาจารย์ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ในฐานะอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้

ทุกช่วงเวลา ความรู้ แนวคิด ตลอดจนช่วยเหลือในการแสวงหาเอกสารหายาก ทั้งยังเกี่ยว
เนื่องกับความหวังใฝ่อย่างหาที่เปรียบมิได้ อย่างไรก็ตามที่ดี ที่จะลืมเสียไม่ได้ คือความรักและ
ความหวังใฝ่จากคุณรุจิรา บุญมาธรรม ที่รอคอยความสำเร็จของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ด้วยความ
ออกทึ้งพร้อมด้วยคุณ "มาร์ค" และ "นอญ" ที่ช่วยสร้างบรรยากาศที่บ้านไม่ให้เงยเงงา
เกินไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
กิตติกรรมประกาศ	ช
สารบัญตาราง	ฎ
สารบัญภาพ, แผนภูมิและแผนที่	ฏ
บทนำ	1
บทที่	
1. สภาพทั่วไปของหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกก่อน พ.ศ. 2336..	6
2. สภาพทั่วไปของหัวเมืองกาฬสินธุ์ พ.ศ. 2336 - 2366.....	37
3. หัวเมืองกาฬสินธุ์ พ.ศ. 2367 - 2397	66
4. หัวเมืองกาฬสินธุ์และเมืองขึ้น พ.ศ. 2398 - 2434	134
5. หัวเมืองกาฬสินธุ์กับกระบวนการตั้งอำนาจเจ้าผู้ ส่วนกลาง พ.ศ. 2435 - 2450	189
สรุป	233
บรรณานุกรม	237
ภาคผนวก	258
ประวัติผู้เขียน	267

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1	บัญชีเงินส่วยหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก พ.ศ. 2370 และ พ.ศ. 2371	91
ตารางที่ 2	บัญชีทองคำส่วยหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก พ.ศ. 2373	92
ตารางที่ 3	อัตราและจำนวนส่วยของหัวเมืองกาฬสินธุ์ เปรียบเทียบระหว่าง พ.ศ. 2388 กับ พ.ศ. 2392..	104
ตารางที่ 4	เปรียบเทียบจำนวนเลขของหัวเมืองกาฬสินธุ์ ในช่วง 12 ปี (พ.ศ. 2392 และ พ.ศ. 2404)	170

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพแผนภูมิและแผนที่

	หน้า
แผนที่ แสดงที่ตั้งชุมชนในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก พ.ศ. 2336.....	18
แผนที่ แสดงจังหวัดกาฬสินธุ์ ช่วง พ.ศ. 2500	39
แผนที่ แสดงหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกช่วงวิกฤตการณ์เจ้าอนุวงศ์	40
ภาพ ทนและชลเร็ว	95
แผนที่ แสดงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานอันเนื่องจากการกวาดต้อนในช่วงปี พ.ศ. 2379 - 2387	121
แผนภูมิ แสดงสายตระกูลเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ พ.ศ. 2336 - 2400	136
แผนภูมิ แสดงการโยกย้ายสังกัดของหัวเมืองที่เคยขึ้นกับเมือง กาฬสินธุ์	154
แผนภูมิ แสดงลำดับขั้นการเปลี่ยนแปลงการปกครองในหัวเมืองลาวฝ่าย ตะวันออก	202
แผนภูมิ โครงสร้างทางการปกครองของหัวเมืองกาฬสินธุ์ พ.ศ. 2450...	213